

ОСВІТА УКРАЇНИ НА НОВОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

В. К. Буряк

Діставши в спадщину радянську систему освіти, яка не відповідала національним інтересам українського народу та тенденціям розвитку європейського і світового шкільництва, молода українська держава розпочала освітню реформу, якій передувала активна діяльність учительства щодо впровадження в шкільну практику Закону про мови.

Вимоги до української освіти визначалися завданнями розбудови незалежної держави, демократизації й гуманізації суспільного життя, відродження національної культури, посилення європейських інтеграційних процесів, реформування економіки, впровадження ринкових відносин тощо. Вона має бути пріоритетною, неперервною і різноманітною, нести гуманістичні цінності, використовувати нові технології навчання, бути всеохоплюючою й інформатизаційною, забезпечувати саморозвиток особистості.

З перших днів незалежності в державі розпочата робота по створенню нової законодавчої й нормативної бази національної освіти. Важливою віхою на шляху розбудови національної системи освіти було прийняття І з'їздом освітян України 24-25 грудня 1992 р. Державної національної програми „Освіта” (Україна ХХІ століття). Цей документ був затверджений Кабінетом Міністрів України та підписаний Президентом. Він окреслив конкретні завдання й основні шляхи реформування освіти, якими визначалося:

- створення у суспільстві атмосфери загальнодержавного, всенародного сприяння розвитку освіти, неухильної турботи про примноження інтелектуального та духовного потенціалу нації, активізації зусиль усього суспільства для виведення освіти на рівень досягнень сучасної цивілізації, залучення до розвитку освіти всіх державних, громадських, приватних інституцій, сім'ї, кожного громадянина;

- подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних

цінностей та національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел;

- забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження в навчально-виховний процес педагогічних технологій та науково-методичних досягнень;

- відхід від засад авторитарної педагогіки, що утвердилися у тоталітарній державі й спричинили нівелювання природних задатків і можливостей, інтересів усіх учасників освітнього процесу;

- підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професіонального та загальнокультурного рівня;

- формування нових економічних основ системи освіти, створення незалежної матеріально-технічної бази;

- реорганізація існуючих і створення навчально-виховних закладів нового покоління, регіональних центрів та експериментальних майданчиків для відпрацювання й відбору ефективних педагогічних інновацій та освітніх модулів;

- радикальна перебудова управління сферою освіти шляхом її демократизації, денаціоналізації, створення регіональних систем управління навчально-виховними закладами;

- органічна інтеграція освіти і науки, активне використання наукового потенціалу вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ, новітніх теоретичних розробок та здобутків педагогів-новаторів, громадських творчих об'єднань у навчально-виховному процесі;

- створення нової правової та нормативної бази освіти.

У Програмі висвітлювалися стратегічні завдання та шляхи реформування змісту освіти, мета, пріоритетні напрями й шляхи національного, дошкільного виховання, проблеми реформування загальної середньої, професійної, вищої та післядипломної освіти, розвитку позашкільного навчання і виховання.

Педагогічною громадськістю схвально були сприйняті подані у Програмі перспективи створення системи соціального захисту учасників навчального процесу, проблеми підготовки нового покоління педагогічних працівників, зокрема підвищення їх соціального статусу до рівня, що відповідає ролі

вчителя, педагога у суспільстві.

По-новому розглядалися проблеми фінансового та матеріально-технічного забезпечення освіти, яке повинно ґрунтуватися на пріоритетності витрат на розвиток освіти з державних та місцевих бюджетів тощо. Знайшли своє відбиття в Програмі проблеми наукової діяльності в системі освіти, управлінням освітою, міжнародні зв'язки тощо.

Накреслення першого Всеукраїнського з'їзду працівників освіти мали законодавче закріплення у законах „Про освіту” (1996 р.), „Про загальну середню освіту” (1999 р.), „Про дошкільну освіту” (2001 р.), „Про позашкільну освіту” (2000 р.), на основі яких Міністерство освіти і науки України розробило низку нормативних документів. Діяльність системи освіти, передбачена вищезгаданими законодавчими актами, мала забезпечити інтелектуальний, духовний потенціал народу, вихід вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національне відродження, розбудову держави і демократизацію суспільства в Україні.

Великим здобутком у галузі освіти цього десятиріччя було відродження національної школи. В основу концепції національної системи освіти і виховання лягли педагогічні ідеї українських просвітителів, досвід діяльності рідної школи в короткі проміжки незалежності нашої Батьківщини. Основними ознаками національної школи сьогодні є, як і в минулому, навчання і виховання дітей на засадах національної культури з використання кращих здобутків культур інших народів, навчання учнівської молоді рідною мовою. Серцевиною змісту освіти і виховання у національній школі стає національна ідеологія, яка відбиває історично зумовлені духовні цінності народу. Ідеї незалежності, соборності української держави, миру і злагоди в суспільстві, народовладдя і демократії, справедливості, гуманізму, верховенства закону, вірності й відданості Батьківщині, права на працю, освіту, відпочинок, суверенності особистості – ці та інші напрямки ідеології українського народу національно свідомими освітянами втілювалися у повсякденну практику вітчизняного шкільництва.

Характерною рисою національної школи є гармонійне виконання нею освітніх і виховних функцій. Це особливо важливим є сьогодні, коли у суспільстві посилюється тенденція до того, щоб школа переросла виключно в освітній навчальний заклад. Сьогодні спостерігається й непогодженість у виборі методологічних орієнтирів виховання. Як зазначає О.Я.Савченко, „для одних педагогів усе вичерпується національним вихованням, другі – зосереджуються на громадській освіті, треті – сповідують політкультурність, четверті – педагогіку життєтворчості і т.п.” [1]. Таке розмаїття підходів до завдань і змісту виховання виключається у національній школі.

Подібна робота має місце у тих школах, де працюють високо інтелектуальні, національно свідомі вчителі. Такими учителями, як писав І.Я.Франко, школа стоїть. Вони, за висловом О.В.Духновича, здатні засівати пшеницею добру ниву. Байдужі, морально розбещені, зденационалізовані наставники замість пшениці сіють у серцях і душах дітей кукуль, який забув'янює їх. Свідомо, а то й не свідомо подібні вчителі продовжують деморалізацію суспільства, чинять злочин проти свого народу.

Паралельно з відродженням рідної школи позитивним є удосконалення та розвиток мережі загальноосвітніх закладів різних спрямувань, форм власності. Повсюдно з'явилися гімназії, ліцеї, колегії, коледжі, спеціалізовані школи, приватні навчальні заклади. Вони відкрили можливості молоді навчатися відповідно до їх здібностей, обдарувань, що в кінцевому рахунку позитивно проявиться на зростанні інтелектуального і духовного потенціалу нації.

У попередні роки мали місце пошуки удосконалення, модернізації змісту шкільної освіти, вищої школи. Проте ця робота, крім дошкільного виховання, де впроваджено базовий компонент дошкільної освіти, не завершена.

З прийняттям Верховною Радою України законів „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, „Про професійно-технічну освіту”, „Про позашкільну освіту” розпочався новий етап у реформуванні освіти, постали конкретні завдання щодо регулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання,

професійної, наукової та загальнокультурної підготовки учнів.

12-річний термін навчання у середніх загальноосвітніх навчальних закладах, перехід початкової школи з 1 вересня 2001 року на єдину структуру, 4-х річний термін навчання, прийом дітей до школи з 6-річного віку, впровадження 12-більшої системи оцінювання знань та семестрової структури навчального року, розвиток пробільності старшої школи – ці та інші напрями реформування перебувають зараз у центрі діяльності органів освіти, педагогічних колективів, громадськості.

Посилився гуманітарний компонент освіти. З практики навчання усунуті заідеологізовані дисципліни, насажені колишнім тоталітарним режимом, авторитарно-дисциплінарна модель навчання поступилася особистісно орієнтованій. Вона забезпечує індивідуалізацію навчання, саморозвиток і суверенність особистості, свідоме визначення молоддю своїх можливостей та шляхів їх реалізації.

У навчальному процесі посилилася роль української мови, нею навчаються сьогодні понад 70 % учнів.

З 2001-2002 рр. у системі загальної середньої освіти розпочався перший етап переходу на новий зміст та структуру загальної середньої освіти. Розпочато оновлення навчальних планів, програм та підручників, є певні зрушення у впровадженні інформаційних технологій до навчального процесу, намітилася тенденція до зростання гімназій, ліцеїв, колегіумів, навчальних закладів інтернатного типу та контингенту учнів, у них зростає кількість учнів, які здобувають повну загальну середню освіту тощо.

Паралельно з деякими позитивними зрушеннями в галузі освіти розвиваються й поглиблюються нездорові тенденції. Соціально-економічний стан суспільства призвів до зростання неграмотності, зростає кількість дітей, яка не відвідує школу. Не відповідають вимогам часу навчально-методичні бази та засоби навчання. Навчання дітей здійснюється дуже часто на застарілій морально й зношеній фізично матеріально-технічній базі, яка у переважній більшості шкіл і ПТУ не забезпечує якісного виконання навчальних планів і програм. Обладнання кабінетів

фізично і морально застаріло. Не кращою є ситуація з лабораторним устаткуванням у школах. Загальна забезпеченість навчальних закладів засобами навчання в середньому становить 22,9 відсоток, що вкрай негативно позначається на якості освіти... Освіта на селі залишається далекою від сучасних стандартів [2, 3] Новітні технології навчання не мають місця у більшості шкіл і ВНЗ. Цьогорічна програма комп'ютеризації сільських шкіл по суті не виконується – рівень її фінансування з початку року в 50 (!) разів менший від запланованого. [2, 28] Недоступною для користування через високу вартість є навчальна література.

У діяльності нових шкіл – ліцеїв, гімназій, коледжів багато формалізму, діяльність значної частини з них свідчить про зміну вивісок, а не про нові підходи організації навчання й виховання учнівської молоді.

Значно погіршилася матеріально-фінансова база освіти, матеріальний рівень життя вчителя.

Відповідно до Закону України „Про освіту” Кабінетом Міністрів України та Міністерством освіти і науки України проводиться реформування вищої школи.

У першу чергу слід зазначити впровадження ступеневої освіти, якою передбачається підготовка фахівців із вищою освітою освітньо-кваліфікованих рівнів молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста і магістра.

З метою визначення статусу вищого навчального закладу освіти, підтвердження його здатності здійснювати підготовку фахівців на рівні державних вимог з певного напрямку (спеціальності) Кабінет Міністрів України постановою від 12 лютого 1996 р. № 200 ввів ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти.

З'явилися нові вищі навчальні заклади, ведеться підготовка фахівців із багатьох нових спеціальностей, потребу в яких має суспільство.

Зроблені конкретні кроки щодо наближення вітчизняної освіти до освітянських систем розвинутих країн, поліпшилася співпраця ВНЗ України з вищою школою багатьох країн світу.

Разом з тим підготовка фахівців з вищою освітою

здійснюється за відчутно застарілими навчальними планами. Самодіяльність ВНЗ з питань внесення змін і доповнень до діючих навчальних планів протягом багатьох років призвела до втрати державних стандартів освіти, переобтяження студентів обов'язковими аудиторними заняттями. Останнє негативно позначається на самостійній пізнавальній діяльності студентів, їх саморозвиток. Важливим соціальним замовленням суспільства системі освіти сьогодні є підготовка майбутніх працівників, здатних самостійно, швидко і якісно оновлювати професійні знання, уміння та навички. Це сприяє удосконаленню кваліфікації працівників і викликане не тільки повсякденними потребами у постійному підвищенні якості підготовки спеціаліста, але й забезпечує приведення стану освіти у відповідність до нових цілей удосконалення суспільства, і, в першу чергу, змісту, методів і технологій всієї системи освіти.

У цій системі провідне місце має зайняти самостійна робота студентів, яка в цілісному педагогічному процесі є найвищою мірою індивідуалізованим явищем.

У системі керування самостійною роботою студентів треба враховуватися індивідуальні відмінності у мотивах, темпах і прийомах пізнавальної діяльності учнів і студентів, особливості розвитку організму і психіки, рівні до вузівської підготовки студентів та багатьох інших чинників. Система керування самостійною роботою зокрема передбачає: перехід до вивчення нового матеріалу тільки після високої якості засвоєння попереднього; індивідуальний темп; опрацювання матеріалу; використання письмових джерел знань, яким надається перевага; залучення більш підготовлених студентів як консультантів; використання лекцій з метою мотивації самостійної пізнавальної діяльності й озброєння студентів методологією пізнання.

Діючі навчальні плани не визначають сучасних вимог до підготовки фахівців, тому розробка і впровадження державних стандартів підготовки фахівців з вищою освітою різних освітньо-кваліфікаційних рівнів є першочерговим завданням. Модернізації вимагає навчально-матеріальна база вищої школи, її фінансування. Незадовільне вирішення питань соціального забезпечення

педагогічних працівників породжує проблеми плинності кадрів учителів, появу вчительських вакансій, особливо у сільських школах.

Також у занедбаному стані сьогодні є виховання учнівської і студентської молоді. Воно набуло в більшості навчальних закладів самодіяльного характеру, зміст його визначається рівнем педагогічної культури наставників, їхньою політичною орієнтацією в суспільстві. За десять років нашої державності не створено орієнтовних програм щодо виховання дітей дошкільного віку, школярів та студентів, тож система виховання молоді повністю відсутня, її треба створити.

Ці та інші проблеми знайшли своє відображення в роботі II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти. У виступі Президента України Л.Д.Кучми, доповіді Міністра освіти і науки В.Г.Кременя, виступах освітян, Національній доктрині розвитку освіти України окреслені тривалі пріоритети щодо освіти, визначені основні шляхи їх досягнення. Національна доктрина визначатиме подальший розвиток освіти впродовж 25 років. Як зазначив Міністр освіти і науки В.Г.Кремень, доктрина має узагальнюючий характер, а для її поетапної реалізації розробляються конкретні документи. Ними визначаються відповідні конкретні дії щодо розвитку кожного рівня освіти. [3, 3]

На розвиток вищої освіти відчутно впливає Закон України „Про вищу освіту” (2002 р.). Виступаючи на підсумковій колегії МОН 16 серпня 2002 р., Міністр освіти і науки України В.Г.Кремень зазначив, що прийняттям цього закону практично завершено формування законодавчої бази освіти. [4, 3]

Значною віхою на шляху підготовки та удосконалення професійного рівня педагогічних кадрів є Державна програма „Вчитель” (березень 2002 р.).

Положення Національної доктрини розвитку освіти і Закон України „Про вищу освіту”, Державна програма „Вчитель” окреслили основні шляхи й умови реалізації нових цілей вищої школи. Зокрема, передбачена зміна функцій вищої освіти, вона стає масовою й забезпечує інтелектуалізацію нації, суспільства, що є характерним для світового розвитку, і така тенденція

закріплюється і в Україні.

Гостро постала потреба реформування змісту освіти та методики навчання для забезпечення конкурентноспроможного фахівця. Це потребує внесення серйозних змін до навчальних планів і програм. Введення нових педагогічних технологій, гуманістично й особистісно зорієнтованих педагогічних систем – це не завдання далекої перспективи, а нагальні потреби сьогодення. Навчальний процес не може вважатися ефективним без широкого використання комп'ютерної техніки, без уміння студентів самостійно навчатися. Визначається необхідність все більшої індивідуалізації навчального процесу. Отже, Національна доктрина розвитку освіти, Закон України „Про вищу освіту” і розроблені на їхній основі Державна програма „Вчитель” та низка концептуальних документів визначили новий етап реформування, осучаснення, оновлення вищої освіти.

Це у свою чергу вимагає від педагогів визначення невідкладних і перспективних заходів щодо організації виконання вищезазначених законодавчих та нормативно-правових документів, зокрема, з внесення відповідних змін і доповнень до навчальних планів та навчальних програм, переходу на нові освітньо-професійні програми підготовки фахівців, змінення кадрового і науково-методичного потенціалу, посилення ролі творчої, науково-дослідної та самостійної роботи студентів, студентського самоврядування тощо.

Ця робота в університеті набула поступального, практичного здійснення. У 2002-2003 н. р. внесено суттєві зміни до змісту педагогічної освіти, організації навчального процесу. Упорядковано тижневе навантаження студентів у межах 30 годин на тиждень.

Ректорат університету подбав про підготовку педагогічних гостродефіцитних спеціальностей як практичний психолог у закладах освіти, соціальний педагог, інформатика, правознавство, художня культура, іноземна мова у поєднанні з рядом інших спеціальностей тощо.

Сьогодні у навчальному процесі діє понад 200 комп'ютерів, поповнився парк сучасного лінгфонного обладнання,

лабораторного устаткування.

Ректорат дбає про подальше розширення мережі комп'ютерних класів, які б забезпечили комп'ютерним навчанням студентів усіх спеціальностей. З 2003-2004 н. р. в університеті студенти IV курсів будуть вивчати нову навчальну дисципліну „Методика застосування комп'ютерної техніки при викладанні предметів шкільного курсу”, на черзі створення студентського „Інтернет-кафе”.

У зв'язку з демократизацією та гуманізацією навчально-виховного процесу, всього університетського життя посилюється роль студентського самоврядування, розширюються його повноваження.

Оновлення змісту педагогічної освіти, особистісна орієнтація освіти, інноваційний її розвиток, впровадження сучасних інформаційних технологій, наскрізне виховання учнівської студентської молоді на основі національної ідеї із використанням кращих надбань зарубіжної освіти, науки і культури забезпечать виховання національно свідомих громадян незалежної української держави, запорукою чого стане й підготовка нового покоління українських вчителів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. С а в ч е н к о О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів //Освіта України. – 2001. - № 42. – 21 вересня.
2. Г о ш о в с ь к а В. Захищеність майбутніх поколінь: проблеми та пріоритети соціальної безпеки /Вища школа. – 2001. - № 6.
3. Б у р я к В. К. Керування самостійною роботою студентів /Вища школа. – 2001. - № 4-5.
4. Національна доктрина розвитку освіти України //Освіта. – 2002. – 24 квітня – 1 травня.
5. Доповідь Міністра освіти і науки України Василя Кременя на підсумковій колегії МОН 16 серпня 2002 р. //Освіта. – 2002. - № 42. – 28 серпня – 4 вересня.